

kötelezőként erőszakolt szovjetimádat esetleges egyik reakciójaként is kialakult elfogult, kritikátlan Nyugat-rajongás és -utánzás, de hallhatók, olvashatók néha már józanabb vélemények, elemzések egyes nyugati társadalmak antiszociális jelenségeiről is, és saját útjaink, saját viselkedésformáink kialakítása jelentőségéről, fontosságáról is.

4. Bibó István 1948-ban úgy látta, hogy történelmi tragédiái következtében kialakult félelmei miatt „eltorzult a magyar alkat”. (B.I. *Eltorzult magyar alkat, zsákutcsás magyar történelem*, Válasz, 1948. 4, 289-319. 1.). Németh László az 1956-os forradalom alatt már kedvezőbb diagnózist tudott adni, ezt írta: „ez a néhány nap mutatta meg, nemcsak nekem, de az egész világnak, hogy a magyarság erkölcsileg mekkorát emelkedett” (N.L.: *Emelkedő nemzet*, Szabad Kossuth Rádió, 1956. november 1.).

Hogy egy újabb emberöltő nyomorító hatásai ellenére ismét felemelkedhet-e nemzetünk, az öntudatának, tehát a felemelt fejű magyarságtudatnak korszerűvé, szolidaritás-képessé, egyszerre szeretetteljessé és gyakorlatiassá, befogadó nyitottságúvá és küldetésessé fejlődésétől is függ. Ehhez segítségül érdemes megszívlelnünk Bibó következtetéseit, a fent idézett írásából: „Alkati vonások, nemzeti jellegzetességek tudatosítása helyett sokkal fontosabb azt tudatosítani, hogy mi mindent csinálhat egy közösségből a valóság helyes érzékelése, a tehetetlenség, a hazugság és félelmek zárt köreiből való kitörés, feladatok vállalása, értük való helyállás, közös erőfeszítés és közösségi teljesítmény.”

Pomogáts Béla

Nemzeti integráció

Mondanivalómat voltaképpen egy paradoxonra szeretném építeni, arra ugyanis, hogy az ezredfordulón a magyarságnak talán a legnagyobb feladata a nemzeti integrációban van, a körülötte lévő világ pedig egy állandó, folyamatos és rendkívül veszélyes dezintegrációnak a folyamatát rajzolja meg. A kérdésem az, miként lehetséges magyar nemzeti integráció egy regionális dezintegrációnak a körülményei között? A nemzeti integrációnak, úgy gondolom, két fogalomköre lehet: egy belső és egy külső, tehát egy olyan, amely Magyarországon belül a magyar politikai és szellemi életnek az integrációját kívánja, s egy külső, olyan integrációs folyamat, amely a Trianon után szétszakított magyar nemzetrészeknek a lelki, szellemi kulturális és ha lehet, még ennél nagyobb körű integrációját valósítja meg. A belső integrációnak az igénye rendre mindig megjelent a magyar történelemben,

voltaképpen az elmúlt közel két évszázadban hangsúlyos módon két alkalommal is, mind a kétszer úgy, hogy előkészítette a magyar fejlődést, előkészítette azt, hogy Magyarország valójában megtalálja a helyét az európai népek közösségében, hogy visszataláljon ahhoz az európai úthoz, amelyet Szent István nyitott meg előtte a történelmében, és amelyről általában keletről érkező hatások és támadások lekényszerítették.

Ennek a nemzeti integrációnak a folyamata, a gondolata, a kívánsága fejeződött ki az első nagy magyar liberális nemzedéknek, a reformkori nemzedéknek a gondolkodásában és a politikájában, amikor Széchenyi István, Kossuth Lajos, Kemény Zsigmond, Eötvös József, Wesselényi Miklós és Deák Ferenc rendre arra törekedtek, hogy a jogmegosztásnak az elve következtében az egész magyarságot egy közös keretbe integrálják, és hogy felszámolják azokat az előjogokat, amelyeket a rendi társadalom áthagyományozott és éppen a jogoknak és a politikai lehetőségeknek a minél szélesebb körben való megosztásával az egész nemzetet egy közös történelmi vállalkozás, a modern Magyarország és a magyar függetlenség felépítése mögé állítsák. Ennek az integrációs folyamatnak voltak kudarcai, hiszen az 1948-as forradalom, az 1948-49-es szabadságharc a veresége kétségtelenül nagy kudarcot, nagy csapást jelentett a nemzeti integráció XIX. századi folyamata számára. Azonban a magyarság ezeket a kudarccokat ki tudta heverni, jóvá tudta lenni, hiszen mindaz, ami a múlt század végén a magyar polgárosodásban, gazdasági, kulturális és politikai építésben végbement, a negyvennyolcas hagyományokból táplálkozott és negyvennyolc, negyvenkilenc — ha persze töredékesen is vagy részlegesen is, de — megvalósult abban a fejlődésben, amit a XIX. század végi Magyarország mutatott, és megvalósult abban az európai integrációban, ahová ez a Magyarország elérkezett.

Ennek az integrációs folyamatnak a második nagy korszaka volt az, amely a XX. század elején kezdődött, részben a politikai elméleti életben Jászi Oszkárék körül, de még inkább talán az irodalomban Ady Endrének, Babits Mihálynak, Móricz Zsigmondnak a gondolkodásában és a tevékenységében. Voltaképpen ez is egy integrációs folyamatot indított el, és ez is azokat a gondolatokat vitte tovább, illetve azoknak a gondolatoknak a nyomán kívánt egy új, modern XX. századi Magyarországot létrehozni, amelyeket a múlt(század első nagy nemzeti integrációs vállalkozása, a magyar polgárosodásnak az első nagy hullámmása megindított. Ez az Adyék, Babitsék, Móriczék, Jásziék által kezdeményezett integráció azonban nem járhatott sikerrel. Hiszen Magyarország besodródott az első világháborúba, és az első világháború végén ott volt Trianon, amely egy egészen más Magyarországot rajzolt meg és pedig nemcsak a térképen, hanem a politikai, a gazdasági, a szellemi életnek a valóságában is, mint amilyen az a Magyarország lelt volna, amit ez a XX. századi nemzeti integrációs gondolat, a második magyar

reformkor — ahogy szokták is nevezni — megjelölt az ország számára. Trianon nagyon sok mindent lefejezett, nagyon sok mindent befejezett, és nagyon sok mindennek elejét vette. Tehát nem jöhetett létre, nem alakulhatott ki az az országgép, nem válhatott valósággá az a nagyszabású vízió, amelyet a második reformkor bölcselői, államfilozófusai és persze költői a magyarság számára megálmodtak.

Úgy érzem, hogy most az ezredfordulón, a századfordulón, egy korszaknak a végén és talán egy új korszaknak a kezdetén megint egy nemzeti integrációs folyamat eltervezésének a birtokában vagyunk. Ennek a nemzeti integrációs folyamatnak azonban megint csak az a két fő motorja lehet, amely akár a XIX. században az első, akár a XX. század elején a második reformkorszakban megindította a magyar nemzeti integrációnak és európai felzárkózásnak, polgárosodásnak és fejlődésnek a folyamatát. A XIX. században ezt a két követelményt éppen Eötvösök úgy jelölték meg, hogy haza és haladás. Tehát két gondolatra építették a nemzeti integrációt, és ez a két gondolat jelent meg és forrt össze, vált egységessé Adynak, Babitsnak, Móricznak a gondolatvilágában is. A haladás a modernizációnak a gondolata. Tehát az, hogy Közép-Európának vagy Kelet-Közép-Európának ezen a vidékén, amelyet lakunk, meg kell indítani, illetve újra meg kell indítani az európai modernizációnak azokat a folyamatait, amelyek a nyugati világban a nagy francia forradalom után vagy az amerikai fejlődésnek a XIX. század közepi megindulásával olyan óriási sikereket értek el. A modernizáció természetesen jelent gazdasági, jelent politikai, politikai kultúrát érintő és kulturális, szellemi törekvéseket s eredményeket egyaránt.

Ez a modernizáció azonban csak az egyik fele annak a folyamatnak vagy célnak, ami ma az ezred végén előttünk áll, és amiben elhelyezkedünk. A másik, amit Eötvösök a haza jelszavával jelöltek meg, nemzeti identitásunknak a helyreállítása. Az elmúlt negyven év nemcsak a modernizációt vetette vissza, a magyar modernizációs törekvéseket szüntette meg, belekényszerítve az országot egy teljesen korszerűtlen és eleve csóddal fenyegető gazdasági és politikai szerkezetnek a keretébe, hanem a nemzeti identitásunkat is megtörte, a nemzeti identitásban olyan veszélyes sebeket és sérüléseket okozott, melyek a kiheverése hosszú korszakot fog majd igénybe venni. Ezt a nemzeti identitást, nemzeti tudatot helyre kell állítani. A két követelmény azonban — úgy érzem — csak együtt lesz érvényes, és csak együtt képviselhető. Modernizáció nélkül pusztán a nemzeti identitás helyreállítására irányuló törekvések Magyarországot megint leszakítanák Európától. A nemzeti identitás helyreállítása nélkül pusztán egy modernizációs törekvés pedig lehet hogy gazdaságilag eredményeket hozna, azonban Magyarországot inkább egy kelet-ázsiai „kistigris” — egy Dél-Korea vagy egy Tajvan állapotába kényszerítené, ahol egy nagy gazdasági fejlődés

esetleg nem jár együtt azokkal a kulturális, erkölcsi eredményekkel, amelyeket a nemzeti identitás helyreállításának el kell érnie.

Tehát úgy gondolom, úgy hiszem, a két követelmény együttesen szolgálható, együttesen képviselhető, és a két követelmény együttese révén jöhet létre majd a nemzeti integráció megindulásának a folyamata. Ez a két követelmény természetesen azt is jelenti, hogy mind a két gondolati rendszerben meg kellene állapodni valamiféle minimumban. Sokat beszélnek ma Magyarországon az úgynevezett liberális minimumról, tehát azokról a voltaképpen a liberalizmusnak az eszmeköréből származó normáknak a kölcsönös elfogadásáról, amelyek egy Európához tartó, egy európai rendben elhelyezkedő ország politikai kultúrája számára valóban nélkülözhetetlenek. Úgy gondolom, hogy fel lehetne és fel kellene vetni a nemzeti minimumnak a kérdését is, tehát meg kellene fogalmazni, ki kellene alakítani és képviselni azokat a követelményeket, azokat az elemi követelményeket, amelyek a nemzeti kultúra, a nemzeti identitás, a nemzeti tudat körében érvényesíthetők, és amelyeket érvényesíteni kell. A liberális minimum és a nemzeti minimum valamiféle konszenzusa teremtheti meg azt a készenléti állapotot, hozhatja létre azokat a feltételeket és lehetőségeket, amelyek mentén, melyek körében a nemzeti integrációnak, a belső nemzeti integrációnak ez a folyamata megindulhat, hiszen ma még ezt a folyamatot fájdalmasan nélkülözzük a politikai életben, a politikai kultúrán belül.

De a nemzeti integrációnak a fogalomköréhez tartozik a külső nemzeti integráció is, tehát a Trianon után és a párizsi béke után újra szétszakított magyar nemzetrészek egymásra találása, kölcsönös kapcsolatainak a minél nagyobb megerősítése. Erről nem szeretnék most részletesen beszélni, érintettem már ezt a követelményt a bevezető szavaimban, és beszélt erről nálam sokkal nagyobb szónoki erények birtokában Dobos László, és beszélt róluk természetesen Nagy Károly is. A nemzeti integrációnak ez a fajtája, tehát a Trianon után szétszakított, felszabdalt magyar nemzettest újra történő összeforrásának a követelménye ugyanakkor azt jelenti, hogy az anyaországnak rendkívül következetes munkával megtervezve, egy nemzeti stratégia kialakításával és ennek a nemzeti stratégiának a gyakorlati életben való módszeres és okos átültetésével kell ezt a magyar nemzeti integrációt, amely a Kárpát-medencére és a nyugati szétszórtságra egyaránt vonatkozik, szolgálnia.

Azt hiszem, hogy az Anyanyelvi Konferenciának éppen az volna az egyik lehetősége és feladata, hogy kidolgozza, felkutassa és érvényesítse azokat az eszközöket, azokat a módszereket, amelyek ezt az egyetemes össznemzeti magyar integrációt létrehozhatják, vagy legalábbis a folyamatok megindítását elősegíthetik. A nemzeti integráció, hogy úgy mondjam követelmény, tehát mondhatnám azt, hogy a „sollen”-nek a világába tartozik, a „sein” világában,

a körülöttünk létező valóság világában viszont egy ezzel éppen ellentétes folyamat található, a közép-európai régió dezintegrációjának a folyamata. Közép-Európa történelmileg is mindig egy integrációs és egy dezintegrációs folyamat, mondhatnám azt is, egymást váltó szakaszainak valamiféle hullámhegy-hullámvölgy folyamatának a mentén alakult. Valamikor a középkorban éppen a magyar hatalom, a magyar királyság és emellett a cseh királyság és a lengyel királyság, tehát a Németh László szavaival is három közép-európai királyságnak nevezett, ma visegrádi hármaknak nevezett három ország volt az, amely a közép-európai régió integrációját elősegítette és megalósította. Ezután keletről érkező támadások, elsősorban a török és a tatár támadások következtében ez az integráció megszakadt, és újra csak a XVIII-XIX. században épült fel a Habsburg birodalomnak a keretei között, amely ugyanúgy a közép-európai integrációnak igen fontos és nagy hagyományokat képviselő intézménye volt, mint a középkori hármak királyság. Az első világháború után egy rendkívül zavart, szinte kaotikus integrációs és dezintegrációs folyamat indult be Közép-Európában. Az Osztrák-Magyar Monarchiát és a történelmi Magyarországot kis államokra osztották fel, amelyek azonban nem tudták integrálni a térséget. Ahogy mondani szokták: egy osztrák-magyar monarchia vagy állam helyén több osztrák-magyar monarchia és állam jött létre, hiszen az akkori Csehszlovák Köztársaságnak, az akkori Jugoszláviának, az akkori Romániának a nemzetiségi, etnikai összetétele semmivel sem volt homogénebb mint az osztrák-magyar birodalomnak az etnikai összetétele. Tehát ez a fajta, az első világháború után kialakult integráció nem állta és nem is állhatta meg a helyet.

Éppen ennek a következménye tehát Trianonnak, Saint-Germainnek, a 47-es párizsi békének a következménye az a dezintegrációs folyamat, amely most a szemünk láttára olyan drámai módon és olyan drámai eredményekkel megy végbe Csehszlovákiában, mindenekelőtt persze Jugoszláviában, de vannak jelei annak, hogy Romániában is. Megdőlt a közép-európai régió Trianon utáni integrációs politikájának a két legfontosabb ideológiai oszlopa, a csehszlovákizmus és a jugoszlávizmus. Kiderült, hogy ezek a fogalmak semmivel sem jelentenek többet, vagy semmivel sincs mögöttük tartósabb valóság, mint a „proletárdiktatúra” vagy a „szocialista demokrácia” fogalmai mögött. Ezek az ideológiai és politikai oszlopok leomlottak, és egy olyan térségben találjuk magunkat, ahol a dezintegrációnak megint olyan veszélyes és kaotikus állapota áll elő, mint a térség történetében már olyan sokszor, legutóbb éppen az első világháború után, amikor még nem lehetett pontosan tudni, hogy csehszlovákizmus, jugoszlávizmus, nagyromán mítoszok, dákóromán államstratégiák hogyan fogják rendezni Közép-Európa integrációs folyamatait.

A helyzetünket tehát egy alapvető ellentét, — mondhatnám — egy alapvető paradoxon szabja meg. A magyarság feladata az ezredfordulón a nemzeti integráció. Az a térség viszont, amelyben elhelyezkedünk, egy minden korábbinál veszélyesebb integrációnak — dezintegrációnak az örvényébe került. És ha Jugoszláviáról, Csehszlovákiáról, Romániáról beszélünk, akkor voltaképpen még nem is érintettük, fel sem fogtuk azokat a dezintegrációs folyamatokat, amelyek az egykori Szovjetunióban készülnek végbemenni. Ennek a szovjet dezintegrációnak a legkülönbözőbb forгатókönyvei láttak napvilágot az elmúlt hónapokban, és ezeket a forгатókönyveket olvasva az embernek időnként valóban el kell borzadnia, hiszen nemcsak egy polgárháborús forгатókönyv és nemcsak a nagy orosz hegemoniának a forгатókönyve, hanem egy — akár szélső jobb, akár szélső baloldali — militarista diktatúrának a forгатókönyve is oda van írva a szemünk elé, és ez akár még egy harmadik világháborúhoz is elvezethet. Tehát Közép-Európának a helyzete, én szomorúan, de így látom, nagyon régen volt olyan veszedelmes, és ránk nézve, magyarokra nézve is nagyon régen rejtett magában annyi fenyegetést, mint a mai helyzetben, amikor mi éppen a nemzeti integrációt akarjuk megindítani. Hogy lehetne kitörni ebből a paradoxonból?

Úgy gondolom, és ez az Anyanyelvi Konferenciának mint közösségnek, mint szövetkezésnek, mint szervezetnek a stratégiáját is talán meghatározhatja, hogy egyfelől a kultúra az, amely ebből az ördögi körből, ebből a veszedelmes történelmi szituációból a kitörés megtalálását, a kitörés lehetőségének a megtalálását elősegítheti. Másfelől egy olyan hagyományos magyar józanság és okosság, amelyről Babits Mihály beszélt 1939-ben, amikor a Magyar jellemről c. tanulmányát a Szekfü Gyula által szerkesztett *Mi a magyar?* című kötetben megjelentette. Erről a kötetről manapság sokat beszélnek, a Magyar Nemzetben egy egész vita folyik éppen a Szekfü Gyula-féle vállalkozás ürügyén és jogán arról, hogy milyen lesz a magyarság az ezredfordulón. Én önmagunknak Babits szavait ajánlanám a figyelmünkbe. Babits a magyar okosság természetrajzáról beszél. A magyar okosság mögött kultúra van, történelmi tapasztalat, józanság, mértéktartás, önmagunk ismerete, a stratégiánk megfogalmazása, kidolgozása és szorgalmas és módszeres végrehajtása. Szeretném, hogyha az Anyanyelvi Konferencia egén mint vezérlő csillag ez a magyar okosság, a Babits által megfogalmazott magyar okosság állna, és ez határozná meg tevékenységünket, erőfeszítéseinket, azt az utat, amelyet eddig jártunk, amelyet a jövőben is folytatni akarunk.